

Formativ va summativ baholash va ularning tavsiflari

*Tog‘ayev Bobur Erkin o‘g‘li,
Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola “Formativ va summativ baholash va ularning tavsiflari” mavzusiga bag‘ishlangan bolib, ta’lim jarayonida baholashning ikki asosiy usulini taqdim etadi. Formativ baholash o‘quvchilarni o‘qish jarayonida kuzatish va ularga doimiy qayta aloqa berish maqsadida qo‘llaniladi, bu esa o‘quv jarayonini yaxshilashga yordam beradi. Summativ baholash esa, o‘quvchilarning ma’lum bir davrda erishgan bilim va ko‘nikmalarini baholash uchun mo‘ljallangan, natijalari esa o‘qituvchi va o‘quvchilar uchun yakuniy hisoblanadi. Maqolada har ikki usulning afzalliklari va kamchiliklari, shuningdek, ularni ta’lim jarayonida qanday qo‘llash mumkinligi haqida batafsil ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, o‘qituvchilarga baholash strategiyalarini tanlashda yordam beradigan tavsiflar ham keltirilgan. Bu maqola ta’lim sohasi mutaxassislari va o‘qituvchilar uchun muhim manba bo‘lishi kutilmoqda.

Kalit so‘zlar: Standartlashtirilgan testlar, formativ baholash, summativ baholash, kompleks baholash, talabalarni rag‘batlantirish.

Baholash o‘qituvchiga ham, talabaga ham o‘quv maqsadlariga erishish yo‘lidagi taraqqiyotni kuzatish imkonini beradi va unga turli yo‘llar bilan yondashish mumkin. Formativ baholash noto‘g‘ri tushunchalar, kurash va o‘rganish bo‘shliqlarini aniqlaydigan va bu bo‘shliqlarni qanday yopish kerakligini baholaydigan vositalarni anglatadi. U o‘rganishni shakllantirishga yordam beradigan samarali vositalarni o‘z ichiga oladi va hatto maqsad yakuniy baholarni qo‘llash emas, balki o‘rganishni yaxshilash ekanligini tushunsa, talabalarning o‘rganishga egalik qilish qobiliyatini oshirishi mumkin (Trumbull va Lash, 2013). U o‘zlarini, tengdoshlarini yoki hatto o‘qituvchini yozish, viktorinalar, suhbatlar va boshqalar orqali baholaydigan talabalarni o‘z ichiga olishi mumkin. Muxtasar qilib aytganda, formativ baholash sinf yoki kurs davomida amalga oshiriladi va o‘quvchilarning muayyan ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali o‘quv maqsadlariga erishishni yaxshilashga intiladi (Theal va Franklin, 2010, p. 151).

Bundan farqli o‘laroq, summativ baholash o‘quvchilarning o‘rganishi, bilimi, malakasi yoki birlik, kurs yoki dastur kabi o‘quv davrining yakunida muvaffaqiyatini baholaydi. Summativ baholashlar deyarli har doim rasmiy ravishda baholanadi va ko‘pincha og‘ir vaznga ega (garchi ular bo‘lishi shart emas). Summativ baholash formativ baholash bilan uyg‘unlikda katta samara berishi mumkin va o‘qituvchilar ushbu yondashuvlarni birlashtirishning turli usullarini ko‘rib chiqishlari mumkin.

Formativ va summativ baholashga misollar:

FORMATIV	SUMMATIV
Sinf ichidagi muhokamalar	O‘qituvchi yaratgan imtihonlar
Clicker savollari	Standartlashtirilgan testlar
Guruhdagi kam ulushli ish	Yakuniy loyihalar
Haftalik viktorinalar	Yakuniy insholar
Bir daqiqalik aks ettirish yozish topshiriqlari	Yakuniy taqdimotlar
Uyda bajarish uchun topshiriqlar	Yakuniy hisobotlar
So‘rovnomalar	Yakuniy baholar

Baholashning ikkala shakli ham bir necha o'lovlar bo'yicha farq qilishi mumkin (Trumbull va Lash, 2013):

Formativ baholash. Ideal holda, formativ baholash strategiyalari o'qitish va o'rganishni bir vaqtda yaxshilaydi. O'qituvchilar o'quvchilarni o'z qobiliyatlari va bilimlarini saqlab qolishlarini o'z-o'zini baholashga faol rag'batlantirish, aniq ko'rsatmalar va fikr-mulohazalarni berish orqali o'quvchilarning o'sishiga yordam berishi mumkin. Etti tamoyil (Nicol va Macfarlane-Dick, 2007 qo'shimchalar bilan moslashtirilgan) o'qituvchi strategiyalarini boshqarishi mumkin:

Yaxshi ishlashni belgilaydigan aniq mezonlarni saqlash. O'qituvchilar A-F darajasidagi maqolalar uchun mezonlarni tushuntirishlari va talabalarni ushbu mezonlar bo'yicha muhokama qilishlari va mulohaza yuritishlarini rag'batlantirishlari mumkin (bu ish soatlari, rubrikalar, sinfdan keyingi o'rtoqlik tekshiruv yoki imtihon/topshiriq qog'ozi orqali amalga oshirilishi mumkin) havola tashqi)). O'qituvchilar, shuningdek, davr davomida strategik daqiqalarda ishlash mezonlari bo'yicha sinf bo'ylab suhbatlar o'tkazishlari mumkin.

Talabalarining o'z-o'zini aks ettirishini rag'batlantirish. O'qituvchilar talabalardan o'zlarining yoki tengdoshlarining ishini baholash uchun kurs mezonlaridan foydalanishni va qaysi turdagi fikr-mulohazalarni eng qimmatli deb bilishlarini so'rashlari mumkin. Bundan tashqari, o'qituvchilar talabalardan yozma yoki guruh muhokamasi orqali o'zlarining eng yaxshi ishlarining fazilatlarini tasvirlashni so'rashlari mumkin.

Ta'lim atrofida o'qituvchi va tengdoshlar bilan muloqotni rag'batlantirish. O'qituvchilar talabalarni shakllantirish jarayonini birgalikda muhokama qilishga taklif qilishlari mumkin. Bu amaliyot asosan semestr o'rtalarida fikr-mulohaza va kichik guruhlardagi fikr-mulohaza seanslari atrofida aylanadi, bunda talabalar kurs haqida fikr yuritadilar va o'qituvchilar talabalarining tashvishlariga javob beradilar. Talabalar, shuningdek, foydali deb topilgan fikr-mulohazalar misollarini aniqlashlari va qanday yordam berganliklarini tushuntirishlari mumkin. Ayniqsa foydali strategiya bo'lib, o'qituvchilar talabalarni o'quv maqsadlari va topshiriq mezonlarini muhokama qilishga taklif qilishlari va talabalarining umidlarini o'quv dasturiga kiritishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Trumbull, E., & Lash, A. (2013). *Understanding Formative and Summative Assessments*. California: WestEd.
2. Theall, M., & Franklin, J. (2010). *Effective Assessment Strategies in Education*. Boston: Jossey-Bass.
3. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2007). *Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice*. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199-218.
4. Angelo, T. A., & Cross, K. P. (1993). *Classroom Assessment Techniques: A Handbook for College Teachers*. San Francisco: Jossey-Bass.
5. Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and Classroom Learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7-74.
6. Sadler, D. R. (1989). *Formative Assessment and the Design of Instructional Systems*. *Instructional Science*, 18(2), 119-144.
7. Harlen, W. (2006). *The Role of Assessment in Developing Motivation for Learning*. In J. Gardner (Ed.), *Assessment and Learning* (pp. 61-80). London: SAGE Publications.